

УДК 343.102:346.12

ТАКТИЧНІ ЗАДАЧІ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З СПЕЦІАЛІСТОМ-ЕКОНОМІСТОМ

Марушев А. Д.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

Анотація: У статті обґрунтовуються тактичні задачі взаємодії слідчого й спеціаліста-економіста. З урахуванням кримінально-процесуальної специфіки функціональних завдань слідчого й спеціаліста-економіста, пропонується новий науковий підхід до розуміння тактики їхньої взаємодії при проведенні слідчих дій. Ключовим елементом цього підходу повинно стати розширення тактичної самостійності спеціаліста-економіста по застосуванню прийомів і методів виявлення незаконних господарських операцій.

Ключові слова: криміналістика, взаємодія, слідчий, спеціаліст-економіст, тактичні задачі, тактичні рекомендації, господарські операції.

Аннотация: В статье обосновываются тактические задачи взаимодействия следователя и специалиста-экономиста. С учетом уголовно-процессуальной специфики функциональных задач следователя и специалиста-экономиста, предлагается новый научный подход к пониманию тактики их взаимодействия при производстве следственных действий. Ключевым элементом этого подхода должно стать расширение тактической самостоятельности специалиста-экономиста по применению приемов и методов выявления незаконных хозяйственных операций.

Ключевые слова: криминалистика, взаимодействие, следователь, специалист-экономист, тактические задачи, тактические рекомендации, хозяйственные операции.

Annotation: In the article the tactical problems of interaction of the investigator and an expert economist. Given the specificity of the criminal procedure of the functional tasks of the investigator and an expert economist, proposes a new scientific approach to understanding the tactics of their interaction in investigative activities. A key element of this approach should be to enhance tactical independence specialist and economist on the application of techniques and methods of detection of illegal business operations.

Key words: criminalistics, interaction, investigator, expert and economist, tactical objectives, tactical advice, business transactions.

Діяльність слідчого при розслідуванні господарських злочинів ефективна тільки тоді, коли взаємодіють всі структурні підрозділи з метою швидкого реагування на вчинені злочини й поліпшення процесу доказування. При тактично правильній взаємодії слідчого і спеціаліста-економіста можуть бути зібрані такі фактичні дані, що мають доказове значення, які не можуть бути отримані й закріплені слідчим, оперативним працівником або експертом окремо.

Питання використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів постійно привертало увагу вчених-юристів. Під різним кутом зору ці питання розглядалися в працях цілого ряду процесуалістів і криміналістів. Однак розробка концептуальних основ цього інституту далеко не завершена. У багатьох роботах, як правило, аналізувалися окремі аспекти використання спеціальних знань, головним чином пов'язані з виробництвом експертиз [4, с. 77-78]. Треба зазначити, що загальні питання участі спеціалістів при розслідуванні злочинів розглядалися такими вченими-криміналістами, як Белкін Р.С., Богданов Б.Є., Колісниченко О.Н., Коновалова В.О., Матусовський Г.А., Танасевич В.Г., Сергеев Л.О., Шепітько В.Ю. та інші. Більш детально проблеми використання слідчим знань наприклад, спеціаліста-бухгалтера розглядалися авторами Багинский В. З., Білоус В.В., Буцан О.П., Волобуєв А.Ф., Лисенко В.В., Махов В.Н., Чернявський С.С. в окремих дисертаційних та монографічних дослідженнях присвячених розслідуванню злочинів в окремих галузях господарської діяльності, однак

чітких тактичних рекомендацій взаємодії слідчим з спеціалістом-економістом досліджено не було.

Треба зазначити, що використання слідчим знань спеціаліста-економіста стосується загальної криміналістичної теорії взаємодії слідчого з іншими учасниками кримінального процесу на досудовому розслідуванні господарських злочинів. До однієї із проблем взаємодії і відноситься використання слідчим знань спеціаліста-бухгалтера в процесі проведення окремих слідчих дій.

Аналіз слідчої практики показує, що при проведенні окремих слідчих дій у процесі розслідування економічних злочинів, слідчі особисто залучають спеціалістів різного економічного профілю до участі в оглядах документів та комп'ютерної техніки, обшуках та виїмках предметів і документів, у тому числі комп'ютерної техніки. Наприклад, при дослідженні злочинів у сфері банківського кредитування до участі в розслідуванні залучались такі категорії спеціалістів: експерти-криміналісти (83%); ревізори (75%); бухгалтери (57%); спеціалісти з банківської справи (39%); спеціалісти з комп'ютерних технологій (16%); спеціалісти-економісти (3%) тощо [7, с. 122].

Мета (завдання) і границі взаємодії слідчого з спеціалістом-економістом строго формалізовані кримінально-процесуальним законодавством, а також іншими нормативно-правовими актами, що передбачають організаційно-тактичні форми й методи розглянутої взаємодії. Обсяг такої взаємодії різний, а отже, сама взаємодія здійснюється в певних межах. Обсяг і границі взаємодії слідчого у кримінальному провадженні визначаються сукупністю кримінально-процесуальних норм, що регламентують

завдання, підстави й порядок такої взаємодії. На нашу думку сутність тактики взаємодії слідчого з спеціалістом-економістом охоплюється в процесі проведення слідчим окремих слідчих дій. Ми згодні, що обговорюватися повинна система завдань, які слідчий не може самостійно вирішити в ході розслідування й тому повинен кооперувати свою діяльність із діяльністю осіб, що мають спеціальні знання й здатних на їхній основі будувати дії по дешифруванню інформації [5, с. 8].

Аналізуючи зміст ст. 71 КПК Україна до загальних тактичних завдань, що вирішуються під час взаємодії слідчого з спеціалістом-економістом відносяться:

кваліфіковано застосовувати технічні засоби у виявленні особливості речей і документів;

встановити характерні обставини проведення господарських операцій;

встановити ознаки підробки чи особливості речей і документів;

встановити значення тих чи інших бухгалтерських документів в кримінальному провадженні;

проводити попереднє дослідження документів з метою виявлення їх ознак і властивостей;

проводити відбір бухгалтерських документів для залучення експерта;

визначити необхідне експертне дослідження.

Як правило перелічені тактичні завдання взаємодії слідчого і спеціаліста-економіста вирішуються у процесі проведення слідчих (розшукових) дій. Наприклад, більшість вчених криміналістів зазначають, що участь спеціаліста-економіста необхідна при огляді документів (особливо бухгалтерських), проведення вилучення документів та проведення обшуків, як у службових приміщеннях так і у власних помешканнях [3, с. 53]. Ми згодні з О. П. Бушан, що «участь спеціаліста-бухгалтера, товарознавця, економіста під час виїмки, обшуку, огляду обов'язкове як гарантія того, що будуть вилучені усі необхідні документи, що мають відношення до кримінальної справи, а також будуть забезпечені умови збереження речових доказів» [1, с. 196]. Необхідно відмітити, що залучення спеціаліста-бухгалтера – це одна лиш із форм використання спеціальних знань слідчим під час проведення слідчої дії для всебічного сприяння у виявленні, збиранні, закріпленні, вилученні й дослідженні доказів. Ми також згодні, що допомога спеціаліста потрібна для дослідження слідів та ознак, доступних безпосередньому спостереженню. Але, він діє під безпосереднім керівництвом слідчого і результат його діяльності не є самостійним джерелом доказів, а фіксується в процесуальному акті, складеному слідчим або приєднаному ним до справи [7, с. 122]. І зовсім справедливо відзначається авторами, що «спеціаліст зовсім не виконує замість слідчого усі операції по виявленню і вилученню доказів. Така підміна неприпустима. Слідчий є відповідальною особою в будь-якій стадії слідства, незалежно від долі участі спеціаліста» [6, с. 13].

Таким чином, до тактичних завдань взаємодії слідчого з спеціалістом-економістом відносяться:

виявлення документів, що характеризують вчинення незаконних господарських операцій;

визначення можливих місць знаходження бухгалтерських документів які мають значення для справи;

установлення документів, доброякісність яких викликає сумніви, особливо документів матеріальної й інтелектуальної підробки;

вилучення документів, доброякісність яких викликає сумніви, що характеризують сутність вчинення незаконної господарської операції;

установлення значення виявлених бухгалтерських документів або окремих їх частин в кримінальному провадженні;

вилучення відповідної кількості бухгалтерських документів необхідних для їх подальшого дослідження;

визначення коло посадових осіб до компетенції яких належить оформлення відповідних бухгалтерських документів по здійсненню господарських операцій;

визначення порядку та особливостей щодо збереження вилучених документів;

встановлення порядку документообігу в певній організації, а також характеру і специфіки документального оформлення та відображення в бухгалтерському обліку досліджуваних у кримінальному провадженні господарських операцій.

Це досить неповний перелік завдань взаємодії слідчого з спеціалістом-економістом. Необхідність у погодженій діяльності, спільному співробітництві, діловому контакті слідчих і зазначених суб'єктів взаємодії необхідно для вчасного виявлення незаконних господарських операцій.

Досліджуючи взаємодію слідчого з спеціалістом-криміналістом А.В. Гусев, досить справедливо зазначає, що слідчий, як основний суб'єкт взаємодії, повинен планувати його з урахуванням конкретних завдань слідчої дії й можливостей його техніко-криміналістичного забезпечення. Так, наприклад, визначаючи коло тактичних прийомів, практична реалізація яких необхідна в планованій слідчій дії, слідчий установлює тільки стратегічні напрямки роботи спеціаліста-криміналіста, про що повідомляє йому перед початком проведення слідчої дії [2]. Теж саме відноситься до взаємодії слідчого з спеціалістом-економістом. Але не припустимим є перевищення спеціалістом своєї компетенції. Наприклад, вирішення спеціалістом-економістом експертних досліджень у ході слідчої дії, вирішення правових питань, що ставляться до суб'єктивної сторони складу злочину, самостійне виявлення й збирання доказів шляхом одержання показань від обвинувачуваних і свідків, самостійне вилучення бухгалтерських документів та інших предметів. Отже, взаємодія слідчого з спеціалістом-економістом повинна здійснюватися тільки в межах слідчої дії та під керівництвом слідчого й згідно його прав і обов'язків.

Підводячи підсумок треба зазначити, що визначені тактичні завдання взаємодії слідчого з спеціалістом-економістом залежать від конкретних завдань слідчої дії й можливостей застосування в повному обсягу знань і можливостей визначеного спеціаліста. Правильне визначення тактичних завдань та їх вирішення в процесі взаємодії слідчого з спеціалістом-економістом у кримінальному

провадженні дозволяє встановити саме сутність господарських операцій, що знайшли відображення в бухгалтерських документах і тим самим з'ясувати відношення документів до вчинення незаконної господарської операції та визначити доказове значення вилучених бухгалтерських та інших облікових документів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бушан О. П. Використання спеціальних знань при розслідуванні економічних злочинів // Проблеми законності. – 2000. – Вип. 42. – С. 195-200.

2. Гусев А.В. Тактический аспект эффективного взаимодействия следователя и специалиста-криминалиста // Общество и право, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.juristlib.ru/book_9940.html

3. Курків М.В., Понікаров В.Д. Ревізії та перевірки за зверненнями правоохоронних органів: навч. посібник. – Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – 412 с.

4. Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: Монография. – М.: Изд-во РУДН, 2000. – 296 с.

5. Поздеев И.А. Организация взаимодействия следователя со сведущими лицами в ходе расследования разрушений строительных объектов: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Южно-Уральский гос. ун-т. – Челябинск, 2011 – 17 с.

6. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности): Учеб. пособие для вузов МВД СССР. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1984. – 240 с.

7. Чернявський С.С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження): навч. посібник – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 264 с.

УДК 343.98

ДОКУМЕНТ У КРИМІНАЛІСТИЦІ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Калініна І. В.,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри криміналістики
Донецького юридичного інституту МВС України

Гуріна Д. П.,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри судових експертиз
Донецького юридичного інституту МВС України

Анотація: Стаття присвячена дослідженню історичних аспектів виникнення терміну «документ». Надаються визначення поняття «документ» із словників, нормативних актів та криміналістичної літератури. Аналізується та надається порівняльна характеристика різноманітних визначень поняття «документ», що містяться у цих джерелах. Визначаються види документів у криміналістиці на сучасному етапі її розвитку. Надається авторське визначення поняття документа.

Ключові слова: документ; доказ; свідчення; матеріальний носій; інформація; електронний документ.

Аннотация: Статья посвящена исследованию исторических аспектов возникновения термина «документ». Предоставляются определение понятия «документ» из словарей, нормативных актов и криминалистической литературы. Анализируется и предоставляется сравнительная характеристика различных определений понятия «документ», содержащиеся в этих источниках. Определяются виды документов в криминалистике на современном этапе ее развития. Предоставляется авторское определение понятия документа.

Ключевые слова: документ; доказательство; свидетельство; материальный носитель; информация; электронный документ.

Annotation: The article deals with the historical aspects of the term «document», and comparative analysis of the characteristics of the different definitions of the term «document» in the dictionary, regulations and forensic literature, the author's definition of the document.

Key words: document, proof, evidence, material support, information, electronic document.

В наш час важко уявити життя суспільства без документів, що виконують у різних галузях різноманітні функції. Вони можуть закріплювати правовідносини, підтверджувати факти здійснення господарських або бухгалтерських операцій, бути джерелами доказів у кримінальному процесі тощо. Тобто існує багато функцій, які виконують документи. Внаслідок цього виникло неоднакове тлумачення поняття «документ» [1-12]. Крім того, поняття «документ» досить широко застосовується в сучасному законодавстві, правовій теорії й практиці. Проте єдиного наукового визначення його ще немає.

Звичайно ж, питання, які пов'язані із визначенням поняття документа у криміналістиці неодноразово обговорювалися в спеціальній літературі. Це питання досліджувалося у працях таких авторів як Будзієвський М.Ю. [1; 2], Н.І. Клименко [13], В.К. Лисиченко [14; 15], В.В. Бірюков [16], А.В. Іщенко [17] тощо. Проте, загальне поняття документа, що використовується у криміналістиці та судовій експертизі, потребує уточнення у зв'язку зі стрімким поширенням сучасних інформаційних технологій, та, відповідно, появою нових категорій та видів документів.

Основною метою пропонованої статті є дослідження історичних аспектів виникнення терміну «документ», аналіз та порівняльна характеристика